

Bulletin of Science and Education

ВІСНИК науки та освіти
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

серії: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія

№ 11(17) 2023

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»):
журнал. 2023. № 11(17) 2023. С. 1509

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 01.12.2023, № 1/12-23)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність - 035 філологія).

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, громадської наукової організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання» та громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, семіології, науки про освіту, історії, археології, а також, культурології та мистецтвознавства з метою їх запровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагози, соціологи, історики, археологи, а також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходять застосування тематика наукового журналу.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна).

Редакційна колегія:

- ✦ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Херківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✦ Афонін Едуард Анатолійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✦ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✦ Васьук Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✦ Волошенко Марина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Державного університету "Одеська Політехніка" (Одеса, Україна)
- ✦ Вукілова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білозерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✦ Голубня Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Ісаїкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✦ Кошикова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✦ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- ✦ Коштар Уляна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Куринь Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)
- ✦ Литвар Ольга Миколаївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Литвинська Світлана Віталіївна - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету, (Київ, Україна)

УДК 821.161.2.0-12(092)Укр:398.41(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-180-194](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-180-194)

Зарудняк Наталя Іванівна старший викладач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, Умань, 20300, тел.: (0474)43-45-82, <https://orcid.org/0000-0002-7736-0341>

Лопушан Тетяна Володимирівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, Умань, 20300, тел.: (0474)43-45-82, <https://orcid.org/0000-0003-4608-6877>

ОБРАЗИ РУСАЛОК У СЮЖЕТІ «ЛІСОВОЇ ПІСНІ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

Анотація. У статті осмислюється прив'язаність уявлень про русалок Лесі Українки до відчуттів, що викликає надзвичайна волинська природа (зокрема, лісів, що займають особливе місце в її душі), які заклалися ще в дитячі роки і знайшли своє відображення у творчості. Листування з матір'ю підтверджує цю прив'язаність. Так, в листі до Олени Пчілки Леся Українка згадує, що саме в лісі вперше почула від матері про русалок. Саме в лісі майбутня письменниця намагалася зустріти мавку, одного разу саме там вона їй навіть привиділася.

У дослідженні зростає увага на видові (у залежності від основного місця їх перебування) особливості русалок, яких письменниця задіює у тексті «Лісової пісні»: польову, лісову, озерну, гірську (згадується), потерчат (через сім літ можуть стати русалками).

Прослідковано, що саме з русалками у тексті твору пов'язується розуміння циклічності життя: озерна русалка озвучує тезу про кругообіг води у природі, Мавка в останньому монологі говорить про відродження життя після смерті. Сам твір починається і закінчується весною (цикл), паралельно з порами року розвиваються і почуття Лукаша і Мавки (зародження – смерть, після зими – знову спалах, який був навесні).

З'ясовано, що письменниця йде за давньою українською традицією, зображуючи русалок берегинями природи, наділяючи вродою, вмінням зваблювати, схильністю до любощів, але закладає їй ті якості, які мають особливу цінність для неї як особистості: волелюбність (вона є

частиною їхньої сутності), розуміння і прагнення краси (водяна русалка «шис», «поправляє», «чеше» озерні рослини, польова – навіть мить краси вважає безцінною, Мавка покохала Лукаша за красу мелодії (внутрішнього світу)), відсутність захланності (озерна русалка сміється над людською жагою до «дукачів»; для Мавки існують лише духовні цінності; польова русалка розглядається лише в контексті краси), дієвість, волюнтаризм (водяна плете інтриги, щоб заманути Лукаша в озеро і не допустити проживання людей у лісі; польова – бореться за красу поля і переконує-таки Мавку не жати; лісова – змагається за Лукашеву душу і таки рятує її, їй навіть вдається повернутися від «Того, що в скалі сидить», від якого ще ніхто не повертався).

У творі виокремлюється образ Мавки, яка є абсолютно ідеальною. По суті, це можлива ідеальна грань людини як такої (у тексті – Лукаша). Внутрішньо вільна, живе у злагоді з природою (відчуває себе її частиною, Мавка навіть вважає себе донькою верби, сестрою берези), вмє відчувати красу, творити її, щира, щедра, любляча. Саме Мавку Леся Українка протиставила звичаям та традиціям патріархального селянства, з його часто поневолюючою роллю сім'ї, накладанням безлічі табу на взаємини між молодими людьми, постійною фізичною працею, що часто унеможливило духовний розвиток особистості. Саме Мавчиними очима Леся Українка показала і красу людських взаємин («паруються навік»), людини, з її невмирущою, Божественною душею, до якої вона, на жаль, нерідко «своїм життям не може дорівнятись» [1, С. 690].

Ключові слова: «Лісова пісня», русалки, драма-феєрія, краса, воля, фольклор, міфологічні персонажі.

Zarudniak Natalia Ivanivna senior lecturer of Ukrainian literature, Ukrainian Studies and Methodology Department, Pavlo Tychya Uman State Pedagogical University, 28 Sadova St., Uman, 20300, tel.: (04744) 3-45-82, <https://orcid.org/0000-0002-7736-0341>

Lopushan Tetiana Volodymyrivna Ph. D. (Philology), associate professor of Ukrainian literature, Ukrainian Studies and Methodology Department, Pavlo Tychya Uman State Pedagogical University, 28 Sadova St., Uman, 20300, tel.: (04744) 3-45-82, <https://orcid.org/0000-0003-4608-6877>

MERMAID IMAGES IN THE PLOT OF "LISOVA PISNIA" BY LESIA UKRAINKA: TRADITIONS AND INNOVATION

Abstract. The article examines connection of Lesya Ukrainka's knowledge about mermaids and feelings evoked by the extraordinary nature

of Volyn (in particular, the forests that occupied her soul). It is stated that these considerations were established in her childhood and reflected in her works. Thus, in the letter to Olena Pchilka, her mother, Lesya Ukrainka mentioned the forest as the place where she first heard about mermaids. It was in the forest that the writer tried to meet a mavka (mermaid), once she even dreamed of a magic human there.

The study pays attention to the species (depending on the main place of living) types of the mermaids that the writer used in the text of "Lisova pisnia" ("Forest Song"): field, forest, lake, mountain (mentioned), small mermaids (they should become mermaids in seven years).

The article proves that the life cycle is connected with mermaids in the analysed text, i.e. the lake mermaid presents the cycle of water in nature, Mavka symbolizes revival of life after death. The work itself begins and ends in spring (cycle) and as the seasons pass, the relationship of Lukash and Mavka develop (birth and death, after winter comes the spring outbreak).

It has been found that the writer followed Ukrainian ancient tradition, portraying mermaids as protectors of nature, giving them beauty, the ability to seduce, and a propensity for love. She also provided them with the valuable qualities: freedom-loving (it is part of their essence), comprehension and desire for beauty (a water mermaid "sews", "floats", "scratches" lake plants, a field mermaid considers a moment of beauty to be priceless, Mavka fell in love with Lukash for the beauty of his melody (the inner world)), lack of greed (a lake mermaid laughs at human thirst for coins; Mavka accepted only spiritual values; a field mermaid is associated with beauty), efficiency, voluntarism (a water mermaid wanted to lure Lukash into the lake and prevent people from living in the forest; a field mermaid fights for the beauty of the field; a forest mermaid competes for Lukash's soul and saved it, came back from the One who sits in the rock).

The work highlights the image of Mavka, who is absolutely perfect. In essence, this is an ideal person (as Lukash saw it). This magic human is internally free, lives in harmony with nature (considers herself a part of it), thinks she is a daughter of a willow, a sister of a birch. She is a sincere, generous, loving person who knows how to feel beauty and create it. Lesya Ukrainka contrasted Mavka to the customs and traditions of the patriarchal peasantry, with enslaving role of the family, many taboos connected with relationships between young people, constant physical labour, which often makes spiritual development of the individual impossible. The writer described Mavka's eyes and showed both the beauty of human relationships ('they are together forever'), and the beauty of people with their immortal and divine soul.

Keywords: "Lisova pisnia (Forest song)", mermaids, fairy tale drama, beauty, will, folklore, mythological characters.

Постановка проблеми. Леся Українка написала «Лісову пісню», перебуваючи на чужині, очевидно, саме розлука з рідним краєм і стала тим каталізатором, що змусив переплавити в художній твір дороги з дитинства спогади, пов'язані з природою Волині, віруваннями волинян. У листі до матері зазначає: «Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жаборинці мені щось про мавок розказувала, як ми ішли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами» [2, С. 681]. Волинські ліси, фольклор Волищини захоплювали письменницю з дитинства. У зрілому віці, та ще й у розлуці, вони набували особливої цінності. Розповіді про мавок (русалок лісових) вражали уяву ще маленької Лесі Українки. Вона ділилася спогадами про те, як виходила якоїсь місячної ночі в ліс у Колодяжному, щоб побачити мавку (дорослі про це не знали). Русалка навіть привиділася їй над Немічним, під час перебування в дядька Лева Скулинського. «Зачарував мене сей образ на весь вік», – писала Олені Пчілці [2, С. 681].

Під час розлуки рідний край видається ще чарівнішим. В уяві Лесі Українки ліси нерозривно пов'язані з міфічними русалками: саме в лісі Олена Пчілка розповідала їй про мавок, в лісі вона шукала з ними зустрічі, вони стають свосередньою поетичною душею лісу, не випадково у семантиці назви твору посилення до пісні (душі) лісу. Народна традиція також поєднує русалок з деревами, бо вважає їх богинями рослинної сили та водної стихії, здатними регулювати опади. Саме тому наші предки намагалися задобрити русалок: вони могли як допомогти отримати гарний урожай, викликаючи дощі, оберігаючи від посухи дерева, польові рослини, так могли і нашкодити. Міфологічні персонажі завжди були зручними для поєднання індивідуального та суспільного, дослідження цього поєднання у драмі-феєрії Лесі Українки є цікавою науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ русалки в українському фольклорі досліджували А. Давидюк [3], М. Маєрчик [4], О. Кісь [5], Н. Сивачук [6]. У своїй науковій розвідці «Образ русалки в контексті фольклорної семіосфери українців» Наталія Сивачук розглядає русалок як «характерне утілення у давньоукраїнській міфології архетипу Анімі» [6, С. 143], певною мірою, ідеальної жінки в Несвідомому чоловіка. Тим цікавішою є інтерпретація образу русалки

Лесею Українкою (жінкою). Наталя Сивачук робить висновки про полісемантичний та поліфункціональний характер образу русалки в українському календарно-обрядовому фольклорі; про те що він є лімінальним знаком між космосом та хаосом, між культурою і природою, між соціальним і біологічним у самій людині; є регулятором моральної поведінки людини, що можна говорити і про образ Мавки в «Лісовій пісні».

Міфологічні персонажі в «Лісовій пісні» досліджували Л. Скупейко [7], Я. Поліщук [8], Т. Борисюк [9], Н. Зарудняк [10], але у даній статті здійснюється різнобічна інтерпретація саме образів русалок у тексті.

Мета статті. Мета статті полягає у з'ясуванні специфіки образів русалок у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», що передбачає розв'язання таких завдань, як виокремлення за видами, виявлення проблем, пов'язаних з даними образами, з'ясування їх ідейного навантаження, ролі в сюжеті твору, з'ясування традиційного фольклорного в образах та індивідуального (новаторського).

Виклад основного матеріалу. У «Лісовій пісні» Лесі Українки русалки, перш за все, зображуються берегинями природи. У драмі органічно вживаються русалка озерна, русалка польова, русалка лісова (мавка), гірські русалки, навіть потерчата (мертвонароджені або померлі нехрещені немовлята (часто страчені матерями), які через сім років також можуть стати русалками). В українському фольклорі дослідники нараховують «тридев'ять видів» русалок, залежно від призначення. Мавка Лесі Українки живе в лісі, бо це лісова русалка; Русалка живе в лісовому озері; Польова Русалка – на нивці, що засіяли Лукаш з матір'ю (на лісовій галявині), Перелесник згадує гірських русалок, коли намагається звабити Мавку їхніми танками. Русалки товаришують одна з одною, перебувають у сестринських взаєминах.

Перший жіночий образ, з яким знайомить Лесю Українка ще в «Пролозі» твору, – Русалка Водяна, озерянка, водяна царівна, бажана коханка для «Того, що греблі рве»: «милішої коханки нема», їй, за словами «духа весняних вод» [1, С. 125], «нема на світі рівні» [1, С. 633]. Вона вродлива («Зіб'ю всю вашу воду, таки знайду ту вроду» [1, С. 634]), вмє бути «милою», навіть коли спіймана за зрадою («на дні лежить рибалка, // над ним сидить русалка» [1, С. 634]), але навіть зрада не може відвадити від неї «Того, що греблі рве»: «Нехай його покине! Нехай до мене зрине! // Виплинь же, мила!!» [1, С. 634]. Вона вмє принадити юнака: звабно посміхається, радісно складає долоні, улещує словами: «Се ти, мій чарівниченьку?!» [1, С. 634]. Жартівлива і життєрадісна, вмє піднести на п'єдестал і в ту ж мить скинути з нього.

На грізне: «Що ти робила?», – вона не виправдовується, а навпаки – провокує: кидається немов до «Того, що греблю рве», але пропливає далі, минаючи: «Я марила всю ніченьку // Про тебе, мій паннеченьку! // Ронила сльози дрібнії, // збирала в кінви срібнії, // без любої розмовоньки // сповнила вщерть коновоньки...» [1, С. 634–636]. Знову сплескує руками, розкриває обійми, кидається до нього і знову минає. Дзвінко сміється. Вона віртуозно переключає юнака з одного емоційного полюса на інший. Ніжна і благальна, вмів моментально перейти в наступ. У відповідь на ревниву тираду «Того, що греблю рве» близенько підпливає, хапає за руки, заглядає у вічі: «Вже й розгнівився?» І тут же лукаво: «А я щось знаю, любчику, // хороший душолюбчику» (Тихо сміється, він бентежитьсья) [1, С. 636]. Напад по-жіночому майстерний: тут і «любчик», і «хороший», хоч і «душолюбчик» (свосвідний оксюморон). Русалка має бути здатною причарувати чоловіка, щоб той не роздумуючи пішов за нею на дно. У Лесі Українки Русалка теж надто жінка: «Добре я бачу // твою ледачу вдачу // та я тобі пробачу, // бо я ж тебе люблю!» [1, С. 637]. Вона зовсім не ревнива, вмів насолоджуватися моментом, з жартівливим пафосом звертається до коханця: «На цілу довгу мить тобі я буду вірна, // хвилину буду я ласкава і покірна, // а зраду потоплю! // Вода ж не держить сліду // від рана до обіду, // так, як твоя люба, або моя журба!» [1, С. 637].

Русалка в родинних зв'язках з Водяником, він її тато, вона звертається до нього «татусю», «любий тату», слухається навіть тоді, коли виконувати його накази не хоче. Русалки – це витвір народної уяви, але, очевидно, письменниця хоче олюднити світ природи, згадуючи про родинні зв'язки міфологічних персонажів. Водяник турбується про Русалку: «Чудна ти дочко! Я ж про тебе дбаю. // Таж він тебе занапастив би тільки, // потяг би по колючому ложиську // струмочка лісового, біле тіло // понівечив та й кинув би самотню // дець на безвідді» [1, С. 642]. Лісовик теж в родинних зв'язках з Мавкою, турбується про неї, він їй чи то дідусь, чи тато. У «Того, що греблю рве» також є родина – мама (Гірська Метелиця), їй можна поскаржитися на сина, і він буде покараний. Водяник погрожує: «Поскаржуся я матері твоїй, // Метелиці Гірській, то начувайся!» [1, С. 640].

Для Водяної Русалки, як і для всіх мешканців світу природи, особливу цінність має воля («Я вільна! Я вільна, як вода!» [1, С. 640]) і краса («Але ж він вродливий!» [1, С. 642]). Для Польової Русалки краса теж є надзвичайною цінністю: «Хіба крові не варта краса? – Ось тобі, сестро, яса» [1, С. 694].

Мавка називає Русалку свавільною, такою, що любить глузувати. Вона й справді сміється, коли стає свідком першого поцілунку Лукаша і Мавки (підглядала за ними), Мавчиної реакції на нього: «Ох, зірка в серце впала!» [1, С. 669].

Являючись частиною природи, Русалка добре розуміється на закономірностях природних процесів і як представниця водної стихії добре обізнана з особливостями кругообігу води: «Не може пара згинути, бо з пари // знов зробиться вода» [1, С. 639]. До речі, у творі розуміння циклічності життя демонструє не лише Русалка, а й Мавка: в останньому монолозі говорить про відродження життя після смерті. Ця тема важлива для Лесі Українки: вона і твір починає та закінчує весною (цикл), паралельно з природою розвиваються почуття Мавки і Лукаша (теж цикл).

Водяник, як батько, може покарати Русалку: «Іди на дно! Не смій мені зринати три ночі місячні поверх води» [1, С. 640]. Але в разі небезпеки вона може залякувати ним інших: «Овва! А батько мій їх всіх потопить» [1, С. 645]. Русалка дорожить перловим вінцем, що дарував морський царенко, боїться «Того, що в скалі сидить» (як і всі лісові мешканці), бо він практично є смертю, може забрати її за непослух. Вона піклується про природу, турбується про красу озера: гребінкою з мушлі чеше прибережний очерет, поправляє латаття, щоб рівненько розстелилось, килим з ряски зшиває. Вона б'є на сполох, побачивши людину: «Дідусю! Лісовий! Біда! Рятуйте! // Там хлопець // на дудки ріже очерет!» [1, С. 644]. Русалка не любить людей (що й зрозуміло, бо в світі людей зазнала кривди): «То се тут люди будуть? Ой ті люди // з-під стріх солом'яних! Я їх не зношу! // Я не терплю солом'яного духу! Я їх тепло, щоб вимити водою // той дух ненавидний. Залоскочу // тих натрутнів, як прийдуть!» [1, С. 644]. При неоромантичному протиставленні світу людей та світу природи перший програє.

Русалка – неабияка маніпулянтка: коли Водяник заборонив їй чіпати родину дядька Лева, то вона нацьковує на Лукаша Потерчат і Куцю (молоденького чортика-паничика). Потерчат притуляє до себе (задобрює ласкою і вказує на Лукаша як на потенційного кривдника дітей): «Дивіться, он той, що там блукає, // такий, як батько ваш, що вас покинув, // що вашу ненечку занастив. Йому не треба жити» [1, С. 675]. Куцю ж свавільним рухом простягає руку, щоб поцілував (кокетує з чортиком): «Куцю-куцю, поцілуй у рущо!» [1, С. 676]. Показує в далечинь на Лукаша (пробує підкупити): «Я тобі сніданко гарне наготую, тільки не прогав» [1, С. 678].

Вона з подивом дивиться на Мавку, яка плаче: «Я як заплачу на малу хвилинку, // то мусить хтось сміятися до смерті!» [1, С. 704] За народними уявленнями, русалками часто ставали дівчата, які зазнали зрадливого кохання і наклали на себе руки, топилися. Зневажені, сповнені розпачу і відчаю, дівчата в іпостасі русалок мають зовсім іншу вдачу. За навіть миттєвий плач їх хтось має розплатитися життям. І спосіб смерті є своєрідною помстою тим, хто насміявся над ними людьми: «сміятися до смерті». Вірність їхня в іпостасі русалок теж тепер «сліше на мить».

У поглядах на кохання Русалки виразно проглядається водна стихія, вона порівнює кохання з водою, наділяє його властивостями води: «Кохання – як вода плавке та бистре, // Рве, грає, пестить, затягає й топить» [1, С. 704]. Цікаво, що, як і вода, воно може кипіти і перетворюватися в лід: «Де пил – воно кипить, а стріне холод – // Стає мов камінь. От моє кохання!» [1, С. 704]. Кохання Русалки швидке, і як палке, так і холодне, передбачає смерть для зваблених хлопців. Воно протиставляється кохання людському («кволій дитині солом'яного духу»), на думку Русалки, яка, певно ж, опирається на власний досвід, «Хилиться од вітру, // Під ноги стелиться. Зостріне іскру, // Згорить, не борючись, а потім з нього // Лишиться чорний згар та сивий попіл. // Коли ж його зневажать, як покидьку, // Воно лежить і крене, як солома, // В воді холодній марної досади, // Під пізними дощами каяття» [1, С. 704]. Русалки – молоді дівчата, яких зрадили кохані, і які покінчили життя самогубством (таке ставлення до кохання можна і зрозуміти).

Друга русалка – Русалка Польова раптово з'являється, коли Мавка замахується серпом і нахиляється до жита. «Зелена одіж на її просвічує де-не-де крізь плащ золотого волосся, що вкриває всю її невеличку постать; на голові синій вінок з волошок, у волоссі заплутались рожеві квітки з кукулю, ромен, березка» [1, С. 692]. Вона намагається бодай на мить зберегти красу поля, яка є водночас і її красою, Русалка Польова постає душею поля. Вона просить Мавку врятувати вроду, благає пошанувати. «Сестрице, пошануй! // Краси моєї не руйнуй!» [1, С. 692]. Вона вміє цінувати й розуміти красу, пестливо називає польові квіти, які її створюють, «квітоньками-зірниченьками». Втрату квітів сприймає як наругу, надзвичайну трагедію: «Уже ж мене пошарпано, всі квітоньки загарбано» [1, С. 692], пелюстки маку, які облетіли, бачить як запечену кров: «Мак мій жаром червонів, // а тепер він почорнів, // наче кривця пролилася, // в борозенці запеклася... [1, С. 693]. Вона заламує руки, хитається, голосить, як над покійником: «Ой горенько! косо моя! // косо моя золотая! // Ой лишенько! красо моя! // красо моя молодая! [1, С. 693].

З образом Мавки Польової у творі порушується і проблема протиставлення оновлюваності природи минулості та крихкості людського щастя: «Твоя краса // на той рік ще буйніше запишає, // а в мене щастя як тепер зов'яне, // то вже не встане!» [1, С. 693]. Тут же ще один варіант протиставлення «вільна природа – відсутність волі у людському світі». Русалка Польова благає дати можливість польовим рослинам природно полягти, на що Мавка відповідає: «Рада б я волю вволити, // тільки ж сама я не маю вже волі» [1, С. 694]. Матеріальна грань людини перманентно робить її невільною, проблема протиставлення духовного і тілесного не нова, вона порушувалася «всією християнізованою європейською культурою» [12, С. 152]. Тут же знаходить своє втілення й ідея крові Лесі Українки: справжні переконання ті, які людина здатна підкріпити власною кров'ю. Русалка Польова звертається до Мавки: «Що ж? Хіба крові не варта краса? – а та черкає себе серпом по руці, з якої кров бризкає на золоті коси Русалки Польової, – Ось, тобі, сестро, яса!» [1, С. 694].

Русалка Польова – це досить сильна особистість. Вона використовує всі можливі засоби, щоб добитися бажаного, і таки вмовляє Мавку не жати поле, хоч тій конче необхідно було виконати доручення Лукашевої матері. Русалка Польова змушує Мавку споглядати красу хвилі, яка «гуляє від краю до краю», вмовляє дати можливість пожити в «веселому раї», поки ще є можливість, «ще ж неминуче до нас не прийшло!» [1, С. 693]. Вона називає Мавку сестрою, рідною, свою красу – бідною, закликає Мавку не бути невблаганною, порівнює у формі заперечення із зимою: «Сестро! не будь як зима, // що не вблагати її, не вмовити!» [1, С. 693]. Благає спинитися, відстрочити хоч на найменший термін нищення поля: «Хвильку! Хвилиночку! Мить одну, рідная!» [1, С. 693] – що також підкреслює надзвичайну цінність кожної миті краси. Вона схиляється Мавці до плеча, намовляє обманути Лукашеву матір, порізати палець («Крапельки крові було б для рятунку доволі» [1, С. 694]), називає відмову Мавки жати своїм порятунком, просить зглянутися на муку. За те, що послухала, Русалка Польова клониться низько перед Мавкою, дякуючи, і никне в житі.

Як і всі русалки, Русалка Польова схильна до любовощів, зваблювання. Мавка посилає до неї Перелесника: «А там же // твоя Русалка Польова, що в житі. // Вона для тебе досі вже вінок // зелено-ярний почала сплітати» [1, С. 659].

«Лісова пісня» є своєрідним гімном красі, і русалки є її втіленням, крім того, вони охороняють красу лісу, підтримують її. Щоб вберегти озеро, Русалка здатна заманути Лукаша в болото, а Русалка Польова

переконана, що збереження рослини на нивці бодай на мить варте пролитої крові сестри. Проблема краси є однією із центральних у творі. Це один із сенсів існування. Устами Лісовика озвучується теза: «Ніяка тута краси перемагати не повинна» [1, С. 706]. Красою є і витвір народної уяви (міфологічні істоти), в якій людина піднімається над буденністю. Лісові істоти наділяються тими рисами і властивостями, про які мріє сама людина. Існують різні версії походження русалок, але у всіх, так чи інакше, у бутність людьми вони були скривджені, а, перетворившись на русалок, стали сильними, здатними досягати мети, вольовими, домінуючими, могутніми, владними (в народі побутує думка, що будь-яке бажання русалки здійснюється) і, водночас, вродливими, здатними зваблювати і закохувати. На протигагу людському суспільству русалки вільні, як природа, це підкреслює і Русалка Водяна («вільна, як вода»), до власної волі Мавки апелює і Русалка Польова, коли благає допомогти. Людське суспільство залежить від грошей. Світ природи від неї вільний. Русалка з «Тим, що греблі рве» насміхаються над людською захланністю: «То се й у вас в болоті // кохаються у злоті?» [1, С. 636]; «недарма паничі // їй носять дукачі» [1, С. 636–637].

Мавка (лісова русалка) зображується у творі абсолютно ідеальною. Споріднена з природою, як і все в лісі, пробуджується навесні, ясно-зелений одяг її також відповідає порі року, навіть розпущені чорні коси з «зеленим полиском», взимку ж «Спала. Хто ж зимою робить? // Спить озеро, спить ліс і очерет. // Верба рипіла все: «Засни, засни...» // І снилися мені все білі сніг» [1, С. 651]. Вона прокидається від гри на сопілці Лукаша, відчуває красу гри (мистецтва): «Весна ще так ніколи не співала, // як отепер» [1, С. 648]. Прокинувшись, вона відразу закохується в творця краси «Хотіла б я побачити його. [...] Він, певне, гарний!» [1, С. 647]. Від «Того, що греблі рве» вона, наприклад, не сподівалася б почути такого: лісові бездушні створіння не можуть творити мистецькі цінності. Письменниця сприймає музику як засіб пробудження духовного світу. Мелодія сопілки пробуджує душу Мавки, вона закохується в Лукаша, який здатний мистецтво творити (духовно багатий). Леся Українку цікаво розвиває тему мистецтва, вона робить залежними від його впливу не лише людину, а й природу, демонструє силу народних закличних пісень: Лукаш грає на сопілці веснянку, а Мавка (охоронниця природи) підспівує, і природа відгукується: «На голос веснянки відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яріше дика рожа, біліє цвіт калини, глід соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина

появляє ніжні квіти» [1, С. 654]. У Мавки пробуджується душа: музика, закоханість викликають сльози: «Хіба я плачу? // (Проводить рукою по очах). // А справді...» [1, С. 655]. Як і все духовне, Мавка вічна: «Мені здається, що жила я завжди...» [1, С. 650].

Лісовник застерігає Мавку від світу людей, бо «там не ходить воля, – там жура // тягар свій носить. Обминай їх, доню: // раз тільки ступиш – і пропала воля!» [1, С. 648]. Ідеальна Мавка не розуміє, як таке може трапитися: «Ну, як-таки, щоб воля – та пропала? // Се так колись і вітер пропаде!» [1, С. 648]. Тілесність людини обмежує її свободу. Мавка захищає природу, що є характерним для русалок (Лукаш хоче надрізати ножем березу, щоб сточити сік, Мавка кидається і хапає його за руку), для неї вона сестра, жива: «Не руш! не руш! не ріж! не убивай! [...] Не точи! Се кров її. // Не пий же крові з сестроньки моєї!» [1, С. 648]. Для русалок ліс живий, вміє говорити, і на репліку Лукаша, що він німий, Мавка відповідає: «Німого в лісі в нас нема нічого» [1, С. 650]. Очіма Лукаша бачимо портрет Мавки: «Що ж, ти зовсім така, // як дівчина... ба ні, хутчій як панна, // бо й руки білі, і сама тоненька, // і якомсь так убрана не по-наськи... // А чом же в тебе очі не зелені? // (Придивляється). // Та ні, тепер зелені... а були, // як небо, сині... О! тепер вже сині, // як тая хмара... ні, здається, чорні // чи, може, карі... ти таки дивна!» [1, С. 649]. Він захоплюється поетичною образною мовою дівчини, сама Мавка «мову його сопілки» вважає красивішою (Леся Українка, можливо б, і не стала письменницею, якби хвороба не позбавила її можливості грати на фортепіано). У ремарці авторка, йдучи за фольклорною традицією, зображує Мавку, що гоїдається на сплетеному гіллі берези, як у колисці.

Не лише тілесність, а й певні звичаї, закони людського суспільства накладають на людину обмеження. Лукаш не може відповісти Мавці на запитання, чи вона подобається йому: «Хіба я знаю?... [...] Ет, таке питаєш!...» [1, С. 649]. Мавка намагається пробудити у хлопця відчуття спорідненості з природою: «Чому ж сього не можна запитати? // Он бачиш, там питає дика рожа: // «Чи я хороша?» // А ясень її киває в верхівітті: // «Найкраща в світі!» [1, С. 649–650]. У людському суспільстві родина також часто є засобом поневолення. На запитання Лукаша про незрозумілі родинні зв'язки Мавки з Лісовником (він звертається до неї – «дитинко», «доню», а вона його зве дідусем), дівчина відповідає: «Хіба не все одно?» [1, С. 651]. На запитання про магір, говорять про вербу, від якої відчуває турботу: «Мені здається часом, що верба, // ота стара, сухенька, то – матуся. // Вона мене на зиму прийняла // і порохном м'якеньким устелила // для

мене леже» [1, С. 651]. До речі, коли Килина проклинає Мавку (можливості Слова, мовленого у певний час, сила Слова), вона перетворюється саме на вербу, і після того, як Перелесник її спалює, має знову зрости саме «вербицею». Очевидно, не випадково Мавка в родинних зв'язках саме з цим деревом, яке є і символом України, і символом живучості, життєвої сили. Вільну Мавку дивує, чому Лукаш (заручник родинних традицій) сам не може знайти собі пари, а дівку має «напитати дядько». Лукаш не знає чи повернеться увечері до дівчини, бо не знає планів дядька та матері. Але дівчину надзвичайно зворушує і приваблює те, що люди створюють пари навік: «Се так, як голуби... // Я часом заздрила на їх: так ніжно // вони кохаються» [1, С. 657]. Закохана Мавка починає відчувати себе самотньою в лісі («Як добре зважити, то я у лісі // зовсім самотня... [...] // Ні, я таки зовсім, зовсім самотня...» [1, С. 657–658]), їй прикро, що раніше було байдуже до всього на світі. Кохання змінює сприйняття світу: «ти сам для мене світ, милиший, кращий, // ніж той, що досі знала я, а й той // покращав, відколи ми поєднались» [1, С. 670]. Із Мавкою пов'язано розуміння кохання (зміна внутрішнього світу (відкриття нової людини), усвідомлення того, що воно варте навіть смерті, є найціннішим і найпрекраснішим у житті почуттям). Для неї втрачається привабливість вільних тимчасових стосунків («То все таке, як той раптовий вихор, – // от налетить, закрутить та й покине. // В нас так нема, як у людей, – навіки!» [1, С. 658]). Вона ухиляється від обіймів Перелесника, гонить його, просить забути, хоч той і зваблює смереками, які хотіла бачити в горах, квіткою папороті, зіркою з неба, чарівною наміткою, лісовою короною та тронем Змії-цариці, нагадує про лобощі торішнього літа («Ох, торішне літо так давно минуло! // Що тоді співало, те взимі заснуло. // Я вже й не згадаю!» [1, С. 661]). Мавка втікає від Перелесника. Кохання Лукаша і Мавки зворушливо-яскраве, зрозуміле природі: «Ти не чуєш, // як солов'ї весільним співом дзвонять?» [1, С. 670]. Лукаш чує спів солов'їв: «Цілуй! цілуй! цілуй!» [1, С. 670]. Письменниця зображує абсолютне щастя, поцілунок відчуває, як зірку, що впала, хоче залишитись у цій миті: «Се так добре – умерти, як летюча зірка...» [1, С. 672] Так, і сам Лукаш в пориві вигукує, що зацілує її на смерть. Мавка претендує на душу Лукаша, «чисту, як струмок», але якої він сам не розуміє («а очі – непрозорі»), він не зробив ще свого життєвого вибору, серце «говорить невиразно», як весняна нічка, ще тільки прокидається. Мавка зачарована саме душею хлопця: «Вийму, вийму! // Візьму собі твою співочу душу, // а серденько словами зачарую...» [1, С. 673–674]. Вона хоче, щоб Лукашеві очі «розсипали вогні самоцвітні» [1, С. 674], а

Лукаш збирає світляків, щоб убрати Мавку ніби в «зоряний вінок», теж хоче, щоб вона сяjala. Мавка здатна боротися за коханого, вона вирятовує Лукаша з драговини, вмовивши вербу, щоб допомогла.

Мати, яка не розуміє красу, мистецтво, зорієнтована на патріархальні цінності, називає Мавку прибудуою, накидачем, відьомським кодром, хоча та і допомагає сину пасти бидло. Хопець захищає дівчину: «як вона глядить корів, то більше // дають набілу» [1, С. 683]; «Як хату ставили, то не носила // вона нам дерева? А хто садив // города з вами, нивку засівав? // Так, як сей рік, хіба коли родило? // А ще он як умаїла квітками // попідвіконню – любо подивитись!» [1, С. 683 – 684]. Відмовившись від Мавки, Лукаш загублює свою душу і занпащує Долю (у творчості письменниця досить часто асоціює долю із поняттям «щастя» [13, С. 79]).

Образ Мавки є засобом подолання «ідеї гендерного протиставлення чоловічого і жіночого начала в суспільній свідомості» [12, С. 151]: «Ну, що се значить // «накинулась»? Що я тебе кохаю? // Що перша се сказала? Чи ж то ганьба, // що маю серце не скупе, що скарбів // воно своїх не криє, тільки гоїно // коханого обдарувало ними, // не дожидаючи вперед застави?» [1, С. 691]. Цікавим у цьому плані є навіть і те, що русалки як втілення чоловічого ідеалу у «Лісовій пісні» служать для втілення жіночого ідеалу (Лесі Українки).

Висновки. Світ природи, світ людини і світ міфологічних персонажів у драмі-фесрі «Лісова пісня» нерозривно пов'язані між собою.

Центральні проблеми твору згруповані навколо образів русалок: гармонія між світом природи і людини, екологічна, краси, волі, мистецтва, кохання, батьків і дітей, місця духовного і матеріального у житті людини, руйнуючий характер патріархальних відносин, права жінки на рівність із чоловіками, циклічність життя, краса людських взаємин, щастя, сила Слова.

Традиційно русалок зображено у «Лісовій пісні» берегинями природи, вродливими, звабливими, схильними до лобощів, але письменниця закладає в них і свої світоглядні пріоритети – волелюбність, розуміння і прагнення краси, засудження захланності, дівість, волюнтаризм, що і є новаторським.

Образ Мавки у творі виокремлюється, вона зображується як можлива ідеальна грань людини як такої.

Література:

1. Українка Леся. Драматичні твори. Київ: Дніпро, 1989. 761 с. (Бібліотека укр. класики «Дніпро»).

2. Вишневецька Н. О. Примітки. // Українка Леся. Твори в двох томах. Том 2. Драматичні твори. Київ: Наукова думка, 1987. С. 621–720.
3. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Видання 3, доповнене й перероблене. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. 320 с.
4. Маєрчук М. Ритуали родинного циклу крізь призму моделі переходу. Спец. випуск «Народознавчих зошитів». №2 : Студії з інтегральної культурології. Ритуал. Львів, 1999. С.18–31.
5. Кісь О. Дівчина русалка: зваба безодні (імпліцитний код). Студії з інтегральної культурології. 1. Танатос. Львів, 1997. С.105–112.
6. Сивачук Н. Образ русалки в контексті фольклорної семіосфери українців. Філологічний часопис. Умань, 2016. Вип. 1 (7). С. 142–150.
7. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня». Слово і час. 2000. №8. С. 55–65.
8. Поліщук Я. «Лісова пісня» Лесі Українки: неопоганство і семантика міфу. Дивослово. 2000. № 3. С. 2–7.
9. Борисяк Т. Фольклор і міфологія у «Лісовій пісні» Лесі Українки. Народна творчість та етнографія. 1991. № 2. С. 31–40.
10. Зарудник Н. І, Плахотна С. В. Драма-фесерія Лесі Українки «Лісова пісня»: образи русалок. Гуманітарна освіта: школа – коледж – університет. Умань: ВПЦ «Візаві», 2023. Вип. 1. С. 120–126.
11. Коптілов В. У світі крилатих слів. Київ: Веселка, 1976. С. 125.
12. Лопушан Т., Шевчук І, Зарудник Н. Особливості використання фольклорного мотиву про зваблення дівчини в прозі Г. Квітки-Осно'яненка та новелістики М. Хвильового. Філологічний часопис. Умань, 2023. Вип. 1 (21). С. 149–158.
13. Гембарук О. В. Вербалізація концепту «доля» у поезії Лесі Українки. Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2023. №4(10) 2023. С.76–82.
14. Новий тлумачний словник української мови. Видання друге, виправлене. 3 том П-Я. Київ: АКОНІТ, 2003. С. 221.
15. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Видання друге, доповнене. Київ: Велес, 2007. С. 206–207.

References:

1. Ukrainka, L. (1989). Dramatychni tvory [Drama works]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Vyshnevskya, N. O. (1987). Prymitky [Notes]. Ukrainka Lesia. Tvory v dvokh tomakh (Vol. 2), (pp. 621–720). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Davydiuk, V. F. (2007). Pervisna mifolohiia ukrainskoho folklorue [Primitive mythology of Ukrainian folklore]. (Vol. 3). Lutsk : Volynska oblasna drukarnia [in Ukrainian].
4. Maierchuk, M. (1999). Rytualy rodynnoho tsyklu kriz pryizmu modeli perekhodu [Family cycle rituals through the prism of the transition model]. Narodoznavchi studii, 2, 18–31 [in Ukrainian].
5. Kis, O. (1997). Divchyna rusalka: zvaaba bezodni (implitsytnyi kod) [The Mermaid Girl: the Seduction of the Abyss (implicit code)]. Studii z intehralnoi kulturolohii, 1, 105–112 [in Ukrainian].
6. Syvachuk, N. (2016). Obraz rusalky v konteksti folklornoj semiosfery ukrainsiv [The Image of the Mermaid in the Context of the Ukrainian Folklore Semiosphere]. Filolohichnyi chasopys, 1 (7), 142–150 [in Ukrainian].

7. Skupeiko, L. (2000). Kazka i mif u drami Lesi Ukrainka «Lisova pisnia» [Magic and myth in Lesya Ukrainka's Drama "The Forest Song"]. *Slovo i chas*, 8, 55–65 [in Ukrainian].
8. Polishchuk, Ya. (2000). «Lisova pisnia» Lesi Ukrainky: neopohanstvo i semantyka mifu [Lesya Ukrainka's "Forest Song": Neo-Paganism and the Semantics of Myth]. *Dyvoslovo*, 3, 2–7 [in Ukrainian].
9. Borysiuk, T. (1991). Folklor i mifolohiia u «Lisovii pisni» Lesi Ukrainky [Folklore and Mythology in Lesya Ukrainka's "Forest Song"]. *Narodna tvorchiist ta etnografii*, 2, 31–40 [in Ukrainian].
10. Zarudniak, N. I., & Plakhotna, S. V. (2023). Drama-feieriia Lesi Ukrainky «Lisova pisnia»: obrazy rusalok [Lesya Ukrainka's drama "The Forest Song": images of mermaids]. *Humanitarna osvita: shkola – koledzh – universytet*, 1, 120–126 [in Ukrainian].
11. Koptilov, V. (1976). U sviti krylatelykh sliv [In the world of phraseological units]. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
12. Lopushan, T., Shevchuk, L., & Zarudniak, N. (2023). Osoblyvosti vykorystannia folklornoho motyvu pro zablennia divchyny v prozi H. Kvitky-Osnovianenka ta novelistytsi M. Khvylovoho [Peculiarities of using the folklore motif of the seduction of a girl in the works by H. Kvitka-Osnovianenko and M. Khvylovyi]. *Filolohichnyi chasopys*, 1 (21), 149–158 [in Ukrainian].
13. Hembaruk, O. V. (2023). Verbalizatsiia kontseptu «dolia» u poezii Lesi Ukrainky [Verbalization of the concept "fate" in Lesia Ukainka's poetry]. *Visnyk nauky ta osvity*, 4(10), 76–82 [in Ukrainian].
14. New explanatory dictionary of the Ukrainian language (2d ed.). (2003). Kyiv: AKONIT [in Ukrainian].
15. Plachynda, S. (2007). Slovnyk davnoukrainskoi mifolohii [Dictionary of Ukrainian ancient mythology]. Kyiv: Veles [in Ukrainian].